

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko:

Anna Dorota Just

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej:

Tytuł magistra filologii germańskiej uzyskałam 25 czerwca 1991 roku na Uniwersytecie Warszawskim na podstawie przedłożonej pracy magisterskiej i zdanego egzaminu magisterskiego. Pracę magisterską na temat *Untersuchungen zur deutschen Sprache in den Krakauer Stadtbüchern des 15. und 16. Jahrhunderts* napisałam pod kierunkiem prof. dr hab. Józefa Wiktorowicza.

Praca podejmowała problematykę systemu fonologicznego języka niemieckiego krakowskich ksiąg miejskich z XV i XVI wieku. Podstawę do analizy stanowił tekst pisany, co oznacza, że bezpośrednio dostępna była jedynie struktura pisanej formy językowej. Do struktury języka mówionego można było dotrzeć jedynie przez interpretację systemu graficznego. Nadrzędnym celem badawczym stało się zatem ustalenie relacji tekstu pisanego do jego odpowiednika mówionego, czyli innymi słowy ustalenie relacji między dźwiękiem (fonemem) a jego ekwiwalentem pisany (grafemem).

Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa uzyskałam na podstawie przedstawionej rozprawy doktorskiej *Die Entwicklung des deutschen Militärwortschatzes in der späten frühneuhochdeutschen Zeit /1500-1648/* oraz po złożeniu wymaganych egzaminów. Stopień naukowy został mi nadany uchwałą Rady Wydziału Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 25 kwietnia 2006 roku. Promotorem w przewodzie doktorskim był prof. dr hab. Józef Wiktorowicz, zaś recenzentami byli prof. dr hab. Tomasz Czarnecki i prof. dr hab. Józef Grabarek.

Praca podejmowała problematykę rozwoju niemieckiego słownictwa wojskowego – leksyki lat 1500-1648, czyli okresu, który w historii języka niemieckiego określa się jako

późny wczesno-nowo-wysoko-niemiecki (spätes Frühneuhochdeutsch). Jest to tzw. faza końcowa trzeciego okresu rozwoju literackiej niemieczyny. W pracy przedstawiono czynniki kształtujące rozwój słownictwa wojskowego (relacja państwo-wojsko, formy werbunku, czyli zaciąg płatny i pobór, tj. piechota wybraniecka lub plebejska, lancknechci jako szczególna forma oddziałów zaciężnych, europejski kontekst wojenny badanego okresu) oraz dokonano analizy 238 jednostek systemu słownikowego języka niemieckiego – wyekscerpowanych z tekstów oryginalnych dokumentów wojennych/wojskowych epoki – odnoszących się do sztuki wojennej lat 1500-1648. Słownictwo zostało zestawione w grupach tematycznych dotyczących: a. form organizacyjnych (rodzaje wojsk, rodzaje broni, formacje), b. statusu, urzędów wojskowych i szarż, c. uzbrojenia (broń ochronna i broń zaczepna). W części syntetycznej pracy opisano wyniki analizy, wskazując na ogólne procesy rozwoju słownictwa wojskowego oraz ilościowe i jakościowe aspekty zmian zachodzących w badanym słownictwie.

Dwa czynniki miały wpływ na zajęcie się słownictwem wojskowym w aspekcie historycznym. Po pierwsze moje zainteresowanie szeroko rozumianą historią języka niemieckiego, po drugie praca w charakterze nauczyciela akademickiego w Wojskowej Akademii Technicznej, gdzie kontakt z językiem specjalistycznym wojska – wprawdzie współczesnym – i zagadnieniami wojskowości stanowił integralną część pracy zawodowej. I tak po niespełna dziesięcioletniej przerwie wypełnionej dydaktyką języka niemieckiego nastąpił w mojej karierze zawodowej zdecydowany zwrot w stronę zagadnień naukowo-badawczych.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych:

→ 01.09.1991 do 30.09.2006 nauczyciel języka niemieckiego w Studium Języków Obcych Wojskowej Akademii Technicznej

→ od 01.10.2006 adiunkt w Zakładzie Językoznawstwa Germańskiego w Instytucie Germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego (pierwsze miejsce pracy)

→ od 01.12.2006 nauczyciel języka niemieckiego w Studium Języków Obcych Wojskowej Akademii Technicznej; starszy wykładowca (drugie miejsce pracy)

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a. tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego:

Za osiągnięcie naukowe w myśl art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zmianami) uznałam **monografię** pod tytułem:

Schreiben und Rescripte von Frauen und Princessinnen aus dem Liegnitz(er) Fürsten Hause (1546-1678). Edition sowie eine historisch-soziopragmatische und historisch-textlinguistische Skizze

Monografia ukazała się w kwietniu 2014 w Wydawnictwie Peter Lang Edition, obejmuje 398 stron i jest 14 tomem serii wydawniczej *Schriften zur diachronen und synchronen Linguistik*.

b. autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa:

Anna Just (2014): *Schreiben und Rescripte von Frauen und Princessinnen aus dem Liegnitz(er) Fürsten Hause (1546-1678). Edition sowie eine historisch-soziopragmatische und historisch-textlinguistische Skizze*. Peter Lang Edition. Frankfurt am Main. 398 stron.

c. omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania:

Zagadnienia historycznojęzykowe dotyczące niemieczyny schyłku średniowiecza i wczesnych czasów nowożytnych znajdowały się w centrum moich zainteresowań naukowych już od czasów studenckich. Zainteresowanie historią języka niemieckiego zdecydowało o wyborze najpierw tematu pracy magisterskiej (*Język niemiecki ksiąg miejskich Krakowa w XV i XVI wieku*), później tematu rozprawy doktorskiej (*Rozwój niemieckiego słownictwa wojskowego w późnym okresie wczesno-nowo-wysoko-niemieckiego /1500-1648/*). Podstawę analizy stanowiły tu jednak wyłącznie teksty drukowane (edycje materiałów źródłowych),

nigdy zaś materiał rękopiśmienny. Również w moich późniejszych badaniach naukowych dotyczących m.in. druków i gazet ulotnych podstawę stanowił w głównej mierze materiał drukowany. Przypadek sprawił, że kolejnym materiałem źródłowym dla moich dociekań historycznojęzykowych stał się materiał rękopiśmienny. W roku 2008 odbyłam niezwykle interesującą rozmowę z prof. Ilpo Tapani Piirainenem, fińskim germanistą, badającym m.in. zabytki języka wczesno-nowo-wysoko-niemieckiego na Śląsku, posiadającym imponującą znajomość niemieckojęzycznych średniowiecznych rękopisów znajdujących się w polskich archiwach na Śląsku. Z żalem opowiadał, że znamienita większość przechowywanych rękopiśmiennych zabytków średniowiecznej niemieczyny nie doczekała się jeszcze analizy językoznawczej ani przez polskich germanistów, ani przez niemieckich. Przeszkodą mogły być – jak sam domniemywał – niewystarczające umiejętności paleograficzne. Stąd jego gorące pragnienie wydania drukiem tekstów źródłowych w celu udostępnienia ich badaniom lingwistycznym. Szczególne zainteresowanie prof. Piirainena wzbudzał zbiór listów kobiecych z XVI i XVII wieku. W porównaniu z listami męskimi listy kobiece są nader rzadkim zjawiskiem we wczesnych czasach nowożytnych – abstrahując od łacińskich listów erudycyjnych uczonych piętnasto- i szesnastowiecznych Włoszek, Francuzek, Hiszpanek i Niemek – jeszcze rzadziej uznawano je za na tyle wartościowe, by je przechowywać chociażby w archiwum domowym. Nie są to bowiem jeszcze czasy markizy de Sévigné (1626-1696) i Elżbiety Charlotty, zwanej Liselottą z Palatynatu (1652-1722), kobiet, które zasłynęły z pisania listów. Ale nawet jeszcze pod koniec XVII wieku listy kobiece nie cieszyły się aż tak dużym uznaniem, skoro stanowiły zaledwie dwa procent wydawanej korespondencji. W świetle powszechnie panującego przekonania, że kobiety XVI i XVII wieku były nieporównywalnie gorzej wykształcone niż mężczyźni, ba, czasem potrafiły zaledwie się podpisać, każdy przejaw kobiecego pisarstwa w dawnych wiekach należy uznać za ważny i godny naukowego zainteresowania. Może przecież posłużyć jako materiał badawczy w zakresie dociekań chociażby socjologicznych, antropologicznych, badań nad kulturą i językiem i in.

Wspomniana rozmowa z prof. Piirainenem zapoczątkowała mój nowy projekt badawczy, a refleksja nad niemal zapomnianą spuścizną, dokumentującą konkretną historyczną rzeczywistość z jej socjokulturowym i językowym wymiarem, nadała mu kierunek. Pierwotnym celem projektu była edycja wspomnianego zbioru kobiecych listów. Szybko się jednak okazało, że sama edycja listów to za mało, by je właściwie zrozumieć, zinterpretować i ocenić jako dokument epoki. List jest częstką życia, wyraźnym jego

fragmentem, aktem życia. Nie sposób w pełni ocenić waloru listu, nie znając życia, które je opływa, nie znając roli, którą odegrał – pisała Stefania Skwarczyńska. (²2006: 333, Teoria listu) Kto ocenia list sam w sobie, nie znając jednocześnie rzeczywistości pozalistowej, popełnia nieszczęśliwą pomyłkę. Usiłuje bowiem dokonać oceny fragmentu pewnej całości jako całości samoistnej. (ebd.) Edycję listów należało zatem koniecznie wzbogacić o opis czynników składających się na ową rzeczywistość pozalistową. Należało opisać, na ile okowy warunków zewnętrznych wpłynęły na kształt i treść listów.

Ta dwutorowość drogi prowadzącej do realizacji zamierzonego projektu badawczego znalazła odbicie w tytule i podtytule monografii. *Schreiben und Rescripte von Frauen und Princessinnen aus dem Liegnitz(er) Fürsten Hause (1546-1678)* to nazwa edytowanego i opisanego zbioru kobiecych listów, *Edition sowie eine historisch-soziopragmatische und historisch-textlinguistische Skizze* to zapowiedź edycji listów i ich opisu w ujęciu historycznej socjopragmatyki i historycznej lingwistyki tekstu, dokonanej w głównej mierze w oparciu o teoretyczny model historycznej lingwistyki tekstu na bazie socjolingwistyki. Nie bez powodu użyto w podtytule rzeczownika *skiz*. *Skiz* to według Słownika języka polskiego (pod redakcją Witolda Doroszewskiego) *wstępny projekt jakiegoś zamierzenia, ale również rozprawa naukowa o treści ujętej dość ogólnie*. Przedłożona monografia jest istotnie wstępem do większego projektu badawczego. Jest nim (pierwsza) edycja i analiza lingwistyczna korespondencji księżnych (również księżniczek) i książąt z legnickiego domu książęcego w XV-XVII wieku, przechowywanej w legnickim oddziale Archiwum Państwowego we Wrocławiu. Korespondencja ta jest częścią zespołu Akta Miasta Legnicy (AM L), obejmującego oprócz korespondencji szereg innych rękopisów, dokumentujących sprawy domu książęcego. Wśród zachowanej w legnickim oddziale korespondencji księżnych i książąt legnickich edytowany w monografii zbiór listów jest jedynym zbiorem listów kobiecych. Pozostałe zbiory to listy męskie:

- Briefe, Mandate und Rescripte von **Kaisern, Königen** und verschiedenen **Fürsten** (1410-1685),
- Schreiben und Rescripte des **Herzogs von Liegnitz Heinrich XI**. (1558-1585),
- Schreiben und Rescripte des **Herzogs Georg zu Brieg** (1575-1585),
- Schreiben und Rescripte des **Herzogs Friedrich IV**. (1576-1595),
- Schreiben und Rescripte des **Herzogs von Liegnitz und Brieg Joachim Friedrich** (1594-1601),

- Schreiben und Rescripte von **Johann Christian Herzog zu Liegnitz und Brieg** (1610-1671),
- Schreiben und Rescripte des **Herzogs zu Liegnitz und Brieg George Rudolph** (1612-1652),
- Schreiben und Rescripte des **Herzogs Ludwig zu Liegnitz und Brieg** (1637-1663),
- Schreiben und Rescripte des **Herzogs George zu Brieg** (1638-1664),
- Schreiben und Rescripte des letzten Liegnitzschen **Herzogs Georg Wilhelm** (1672-1675).

Ich odczytanie i transkrypcja – prace już trwają – jest czasochłonne, żmudne i niepozbawione trudności. Niektóre jednostki są uszkodzone na przykład wskutek zbutwienia papieru, inne mają poważne ubytki. Mimo to wysiłek się opłaca. Korespondencja obejmuje przedział czasowy od roku 1410 do roku 1685, czyli ponad 270 lat. Jest więc doskonałym materiałem źródłowym do badań nad rozwojem *listu* jako *formy komunikacyjnej* w dawnym Księstwie Legnickim (lub Legnicko-Brzeskim; por. rozdz. 2 monografii), ponadto do badań nad językiem kancelaryjnym na Dolnym Śląsku oraz ogólnie nad rozwojem języka niemieckiego w tym regionie. Pierwszy krok został już zrobiony. Jest nim przedłożona monografia, która oprócz edycji listów daje opis uwarunkowań historyczno-kulturowych, w jakich powstawały, oraz przybliża model analizy tekstów historycznych, wypracowany i sprawdzony przez prof. Arno Zieglera (Uniwersytet w Grazu) i prof. Jörga Meiera (Uniwersytet w Klagenfurcie). Obydwaj językoznawcy – niegdyś uczniowie i współpracownicy prof. Piirainenena – zajmowali się badaniami nad praktyką komunikacyjną (formy pisemne) w średniowiecznych miastach słowackich.

Przedłożona monografia składa się zasadniczo z dwóch części.

Część pierwsza, zatytułowana *Teoria i praktyka*, jest opisem uwarunkowań zewnętrznych listu, w tym obowiązujących zasad jego kompozycji, jego osadzenia w historycznej socjolingwistyce i historycznej lingwistyce tekstu (*Teoria*) oraz analizą, jak w praktyce stosowano (bądź nie) zalecenia teoretyków listu i jak status nadawcy i adresata wpływał na styl i kompozycję listu. Pokazuje ponadto, jak zrekonstruować strukturę tekstu listu, kiedy ta nie wyłania się na płaszczyźnie wertykalnej (brak akapitów, odstępów między poszczególnymi segmentami i in.), a dostępna jest jedynie poprzez rękopiśmienne sygnały na płaszczyźnie horyzontalnej.

Część druga (*Edycja*) to tzw. wydanie dyplomatyczne listów analizowanego zbioru, poprzedzone rozważaniami na temat stanowiska językoznawstwa wobec metodologii pracy nad rękopisami, sposobu transkrypcji i rodzajów wydań rękopisów.

Książkę otwierają *Uwagi wstępne*, informujące po trosze o jej genezie, zamierzonym celu, układzie i zawartości poszczególnych części i rozdziałów, konieczności interdyscyplinarnego osadzenia i potraktowania badanej materii, a także podziękowania skierowane głównie do specjalistów z zakresu historii Księstwa Legnickiego, archiwistyki i paleografii łacińskiej. Bez zgłębienia tych dziedzin opis byłby niekompletny, a edycja opatrzona niedoskonałościami. Do grona osób, którym należą się moje podziękowania, zaliczam m.in. panią magister Edytę Łaborewicz, kierownika legnickiego Oddziału Archiwum Państwowego we Wrocławiu, pana doktora Stanisława Jujeczkę z Uniwersytetu Wrocławskiego, wytrawnego znawcę ustroju średniowiecznej i wczesnonowożytnej Legnicy, oraz pana doktora Tomasza Ososińskiego, adiunkta w Zakładzie Starych Druków Biblioteki Narodowej, któremu zawdzięczam pomoc przy odczytaniu abrewiatur łacińskich .

Rozdział 1 pracy (*Zum Quellenkorpus/O korpusie źródłowym*) to charakterystyka korpusu – zbioru kobiecych listów, przechowywanych pod sygnaturą AM L. II. 10 w legnickim Oddziale Archiwum Państwowego w Legnicy. Na korpus składa się 66 dokumentów rękopiśmiennych, które zgodnie z tytułem zbioru (*Schreiben und Rescripte von Frauen und Princessinnen aus dem Liegnitz(er) Fürsten Hause (1546-1678)*) pochodzą od księżnych i księżniczek z legnickiego domu książęcego. W rzeczywistości od kobiet z legnickiego domu książęcego pochodzi 61 dokumentów rękopiśmiennych. Ich autorkami są:

- Katarzyna Meklemburska (1518-1581), żona Fryderyka III Legnickiego (1520-1570),
- Barbara Brandenburska (Hohenzollern) (1527-1595), żona Jerzego II Brzeskiego (1523-1586), brata Fryderyka III Legnickiego,
- Katarzyna (1542-1569), córka Fryderyka III Legnickiego i Katarzyny Meklemburskiej, żona Fryderyka Kazimierza, księcia cieszyńskiego,
- Helena (1545/47-1583), córka Fryderyka III Legnickiego i Katarzyny Meklemburskiej, młodsza siostra Katarzyny, żona Zygmunta Kurzbacha, barona na Żmigrodzie i Miliczu,
- Zofia (1535-1587), córka Jerzego margrabiego brandenburskiego na Ansbach, żona Henryka XI, syna Fryderyka III Legnickiego i Katarzyny Meklemburskiej, brata Katarzyny i Heleny,

→ Anna (1561-1616), córka Krzysztofa, księcia wirtemburskiego, wdowa po Janie Jerzym, księciu oławskim i trzecia żona Fryderyka IV, stryjecznego brata Jana Jerzego i najmłodszego brata Katarzyny, Heleny i Henryka XI,

→ Emilia (1563-1618), córka Henryka XI i Zofii,

→ Elżbieta Maria Podiebrad (1625-1686), żona księcia Sylwiusza Nemroda Wirtemburskiego, córka księcia oleśnickiego Karola Fryderyka i jego pierwszej żony Anny Zofii saskiej, wnuczka Elżbiety Magdaleny, córki Jerzego II Brzeskiego i Barbary Brandenburskiej,

→ Ludwika Anhalcka (1631-1680), córka Jana Kazimierza von Anhalt-Dessau i Agnieszki von Hessen-Kassel, żona Chrystiana, księcia legnickiego, syna księcia brzeskiego Jana Chrystiana i Doroty Sybilli brandenburskiej, wnuka Jerzego III Brzeskiego i Barbary Brandenburskiej; matka Jerzego Wilhelma, ostatniego męskiego przedstawiciela książęcej linii Piastów,

→ Karolina (1652-1707), córka Chrystiana i Ludwiki Anhalckiej, siostra Jerzego Wilhelma, ostatniego męskiego przedstawiciela książęcej linii Piastów.

Pięć dokumentów rękopiśmiennych nie spełnia jednak kryterium pochodzenia od przedstawicielki legnickiego domu książęcego. Są one natomiast bezpośrednio związane z osobami z Księstwa Legnickiego lub domu książęcego. Jeden dokument pochodzi od Urszuli, żony wartownika Bramy Głogowskiej w Legnicy, drugi od Elżbiety Charlotty Wittelsbach, księżniczki palatynatu reńskiego, elektorowej brandenburskiej, trzeci od Jerzego Rudolfa, księcia legnickiego, czwarty zaś od niejakiego Melchiora Lepparka, murarza. Adresatem każdego z tych listów jest przedstawicielka legnickiego domu książęcego i stąd być może ich włączenie do wspomnianego zbioru. Jeden dokument rękopiśmienny zbioru nie jest listem. Jest informacją o śmierci Jerzego Rudolfa (księcia legnickiego) i wprowadzanych w związku z żałobą rozporządzeniach. Należy przyjąć, że dokument ten powstał w kancelarii miejskiej lub książęcej.

Zdecydowana większość listów skierowana jest do burmistrza Legnicy lub/i rajców miejskich, rzadziej do innych urzędników miejskich. Fakt ten skłonił do rozważań, jak zakwalifikować badane listy. Jako korespondencję prywatną względnie półprywatną? Korespondencję oficjalną względnie półoficjalną? Kto jest tak naprawdę adresatem tej korespondencji? Czy odbiorca listu jest istotnie adresatem komunikatu zawartego w liście? Pierwsze próby odpowiedzi na te pytania podjęto w podrozdziale 1.2., traktującym o

podejściu teorii komunikacji do zagadnienia odbiorcy względnie adresata komunikatu. Trzeba tu nadmienić, że kwestia *adresata* jest w teorii komunikacji różnie dyskutowana, a określenie odbiorcy komunikatu uchodzi za najbardziej problematyczny parametr aktu komunikacyjnego. Zasadniczo daje się tu rozróżnić dwa podejścia: podejście *redukcjonistyczne*, zgodnie z którym adresatem jest ten, do którego nadawca komunikatu zwraca się w sposób zamierzony i świadomie, oraz podejście *ekspansywne*, które adresata definiuje przez pryzmat aktywnego i działającego pod wpływem komunikatu odbiorcy. Tak rozumiany adresat komunikatu wcale nie musi być tożsamy z adresatem zamierzonym przez nadawcę. Również w historycznej lingwistyce tekstu i historycznej socjopragmatyce kwestia adresata odgrywa ważną rolę. Zgodnie z modelem historycznej socjopragmatyki należałoby w przypadku badań nad tekstami historycznymi (rozumianymi jako akt komunikacyjny) rozróżniać między *bezpośrednim* i *pośrednim* adresatem. Rozróżnienie to ma uzmysłowić, że komunikat/tekst zawsze ma jakiegoś konkretnego odbiorcę (bezpośredniego adresata), ale tym zamierzonym adresatem może być większa społeczność (np. całe miasto jako adresat pośredni w przypadku rozporządzeń). Nie wolno też wychodzić z założenia, że tylko bezpośredni adresat przyswaja sobie treść komunikatu. Mogą to robić też inni jako pośredni odbiorcy, np. kopista, który przepisuje tekst.

W pracy przyjęto podejście redukcjonistyczne, uznając, że adresatem listów jest adresat podany w adresie zewnętrznym oraz wymieniany *explicite* w samym liście (np. w *salutatio*).

Podrozdział 1.3. jest ogólnym omówieniem treści badanych listów, poprzedzonym krótką informacją o kontekstach, które sprzyjały rozwojowi *listu* jako *formy komunikacyjnej* i rozwojowi piśmiennictwa w językach narodowych.

Podrozdział 1.4. to tabelaryczne zestawienie listów badanego korpusu. Tabela 1 zestawia dokumenty rękopiśmienne pogrupowane według nadawcy, podając za każdym razem miejsce i datę wystawienia, adresata – o ile te dane widniały na dokumencie lub udało się je ustalić inną drogą – oraz powód napisania listu. Tabela 2 z kolei zestawia listy w porządku chronologicznym.

Jak wspomniano powyżej, badanie i ocena listów bez znajomości ich zewnętrznych uwarunkowań byłoby nieszczęśliwą pomyłką. Aby jej uniknąć, drugi rozdział przedłożonej monografii (*Historisches Umfeld/Tło historyczne*) opisuje przestrzeń komunikacyjną, w jakiej zaistniały, przestrzeń historyczną, której dzisiaj już nie ma, nie jest więc badaczowi

bezpośrednio dostępna. Chodzi tu o Księstwo Legnickie ze stolicą w Legnicy. Główną uwagę poświęcono kwestii etniczno-językowej tego obszaru, gdzie od wczesnego średniowiecza żyła obok siebie ludność mówiąca językiem polskim i ludność posługująca się językiem niemieckim. Skąd niemczyzna na tym terenie? Dlaczego Piastówny i Piastowie śląscy używali (przynajmniej w piśmie) języka niemieckiego? Dlaczego językiem kancelarii miejskich i książęcych na tym terenie był język niemiecki? Na te pytanie odpowiada podrozdział 2.1.

Badając zachowania językowe rozmówców należy uwzględnić nie tylko obiektywne czynniki jak na przykład miejsce, czas, przyczynę, warunki i medium działania językowego, lecz również czynniki subiektywne jak na przykład płeć, status społeczny, wiek, pochodzenie regionalne lub etniczne, kompetencje językowe. By sprostać temu wymaganiu, w podrozdziale 2.2. przedstawiono uproszczone tablice genealogiczne, obrazujące, czyją żoną, matką, córką, siostrą lub dalszą krewną bądź spowinowaconą były autorki listów. Natomiast podrozdział 2.3. przedstawia każdą z autorek z osobna, podając zgromadzone dane biograficzne, informacje na temat wykształcenia i życia rodzinnego. Było to potrzebne, żeby zrozumieć treść i intencję pisanych przez nie listów. Dopiero na tle sytuacji rodzinnej i statusu społecznego autorki treść listów staje się przejrzysta, a intencje zrozumiałe. Podrozdział 2.3. zawiera również omówienie listów każdej z autorek, starając się połączyć ich treść z wydarzeniami w życiu rodzinnym autorek, ich aktualną rolą lub wydarzeniami w Księstwie Legnickim. Warto w tym miejscu nadmienić, że literatura sekundarna poświęcona wymienionym kobietom domu książęcego jest w wielu przypadkach nader skromna. Informacje o nich samych są – jeśli nie liczyć opracowań przede wszystkim prof. Mirosławy Czarneckiej – dostępne głównie poprzez lekturę tekstów (zasadniczo dawnych i dawniejszych) traktujących o ich ojcach, mężach, synach, braciach czy wujach.

Fakt, że autorkami badanych listów są właśnie kobiety i to kobiety z wyższych warstw społecznych, zobowiązywał do krótkiego opisu codzienności i roli społecznej arystokratki w XVI i XVII wieku. Temu zobowiązaniu poświęcony jest rozdział 3 (*Sozial- und kulturgeschichtlicher Hintergrund/Tło społeczno- i kulturowo-historyczne*) przedłożonej monografii. Przy opisie codzienności życia dworskiego zwrócono uwagę na fakt, że kobiety z upodobaniem prowadziły korespondencję. Zupełnie inną kwestią jest jej treść i kto tak naprawdę ją pisał. Treść listów i powody, dla jakich je pisano, są konsekwencją roli i miejsca w życiu społecznym, jakie przypisywano kobiecie we wczesnych czasach nowożytnych.

Czyją ręką były napisane, ich własną czy sekretarza, wynika z kolei z obowiązujących wówczas koncepcji wychowawczych i edukacyjnych dla kobiet. *List* był jednym z niewielu gatunków, jakie kobiety mogły uprawiać, nie narażając się na sprzeciw ze strony męskiej części społeczeństwa. Ta akceptowała go bowiem, ba, uważała go nawet za odpowiedni dla płci pięknej ze względu na jego użytkowy charakter. *List* mógł pomóc pani domu, żonie, matce w wypełnianiu obowiązków, jakie narzucały jej normy życia społecznego. (por. Joanna Partyka (2004: 117): „Żona wyćwiczona”. Kobieta pisząca w kulturze XVI i XVII wieku) W innych przypadkach kobieca twórczość wywoływała sprzeciw i była interpretowana jako próba wyjścia poza terytorium przewidziane dla matki, żony i gospodyni. Nic więc dziwnego, że kobiece listy dotyczą z reguły spraw błahych, codziennych, związanych z prowadzeniem domu i rodziną. Kobiety chętnie uprawiały ten gatunek piśmiennictwa. *List* zastępował im bowiem kontakt ze światem zewnętrznym, był swego rodzaju wyjściem poza obręb domu i rodziny. *Listy legnickie* – tak skrótowo w tekście książki nazywany jest zbiór analizowanych listów – przeczą częściowo powszechnemu mniemaniu o treści kobiecych listów i powodach, dla jakich je pisano. Ich autorki poruszają w nich również kwestie ważne dla miasta/księstwa i jego mieszkańców, są w nich rzecznikami swoich poddanych. To dowód na ich aktywny udział w życiu regionalnej społeczności.

Pisanie listów zakłada rzecz jasna umiejętność pisania w ogóle i znajomość sztuki listowania. I jedno, i drugie wiąże się nierozzerwalnie z edukacją. O ile samą umiejętność podstawowego pisania posiadało zapewne większość kobiet z wyższych warstw społecznych, o tyle znajomość sztuki listowania nie jest już wcale oczywista. *List* rządził się prawami retoryki. Sztuki pisania listów uczono więc na lekcjach retoryki. Programy edukacyjne dla dziewcząt nie uwzględniały natomiast lekcji retoryki. Sztuki pisania listów kobiety musiały nauczyć się same, korzystając chociażby z popularnych listowników. Zagadnieniom edukacji kobiet we wczesnych czasach nowożytnych poświęcony jest podrozdział 3.2.

Listy legnickie są tekstami *historycznymi* i to właśnie przydawka *historyczne* sprawia, że ich badanie wymaga specjalnej lingwistycznej perspektywy, z jakiej należy je oceniać. W przypadku tekstów *historycznych* ich interpretację utrudnia fakt, że czynniki konstytuujące ich sens (znaczenie tekstu), choćby takie jak świadomość językowa i intencje ich producentów, kontekst sytuacyjny działania językowego, nie są już bezpośrednio dostępne. Można je tylko ustalić poprzez sam tekst. *Tekst* jest przedmiotem badań lingwistyki tekstu. Jednak w przypadku tekstów *historycznych* trzeba obrać nieco inną metodę badania tekstu niż ta, którą

wykorzystuje lingwistyka tekstu zorientowana na współczesne zdarzenia językowe. Lingwistyka historyczna tekstu skazana jest na przekaz pisemny i nie ma możliwości zweryfikowania wyników badań choćby przez przeprowadzenie ankiety wśród użytkowników języka. Z tego powodu musi oprzeć swoje badania na wzorcach tekstu przekazanych przez dokument jakim jest tekst *historyczny*. Punktem wyjścia jest tu założenie, że członkowie pewnej wspólnoty komunikacyjnej posługują się w typowych sytuacjach komunikacyjnych prototypowymi wzorcami tekstu, mentalnymi schematami cechującymi się otwartością i elastycznością. Te z kolei należy badać, uwzględniając uwarunkowania socjopragmatyczne sytuacji komunikacyjnej. Bazując na tym przekonaniu prof. Arno Ziegler i prof. Jörg Meier wypracowali teoretyczny model historycznej lingwistyki tekstu na bazie socjopragmatyki. Ten właśnie model stał się podstawą opisu i analizy *listów legnickich*. Rozdział 4 przedłożonej monografii poświęcony jest przedstawieniu wspomnianego modelu. Centralne miejsce zajmuje w nim oczywiście *tekst* jako *komunikat* wysyłany przez *nadawcę* do *odbiorcy*. W odniesieniu do tekstów historycznych należy jednak uwzględnić, że *nadawca* wcale nie musi być *autorem* komunikatu, czyli tym, który go sformułował lub tym, który go spisał własną ręką. We wczesnych czasach nowożytnych powszechną praktyką było na przykład „zadawanie” sekretarzowi tematu listu lub po prostu dyktowanie go. Czy osoba dyktująca list jest jeszcze jego autorem? Czyje zachowania i działania językowe przekazują teksty spisane ręką sekretarza? Te i podobne kwestie dyskutowane są w różnych miejscach podrozdziału 4.1.

Również po stronie recepcji komunikatu należy uwzględnić, że *odbiorca* nie musi być tożsamy z *adresatem* komunikatu. Ziegler i Meier proponują rozróżnienie między *adresatem bezpośrednim* i *pośrednim*. Jest sprawą oczywistą, że na przykład list zaadresowany jest do konkretnego odbiorcy, ale zawarty w nim komunikat może być przyswajany pośrednio przez innych odbiorców. Łączy się to również z praktykowanymi wówczas sposobami recepcji tekstu pisanego, o których mówią same listy w formule informującej o sposobie recepcji odebranego komunikatu. W przypadku korespondencji książęcej zdarzało się bowiem, że książę jako bezpośredni adresat listu niejednokrotnie ani go sam nie czytał, ani też nie był mu on w całości odczytywany. Odpowiadając na list odbiorca często informował, w jaki sposób zapoznał się z jego treścią. Czasownik *vernehmen* użyty w stosownej formule (*Kenntnisnahmeformel*) informował, że odbiorca wysłuchał jedynie streszczenia nadesłanego listu, czasowniki *verlesen* i *verhören*, często uzupełniane przysłówkiem *eigentlich*,

informowały natomiast, że odbiorca *przeczytał* lub *wysłuchał* komunikatu w pełnym jego brzmieniu.

Jak już wspomniano, Ziegler i Meier wychodzą z założenia, że członkowie pewnej wspólnoty komunikacyjnej posługują się w typowych sytuacjach komunikacyjnych prototypowymi wzorcami tekstu, mentalnymi schematami i na ich bazie tworzą konkretny tekst komunikatu. Badając makrostruktury i mikrostruktury komunikatu można zbadać rzeczywistą realizację tych mentalnych schematów. Badanie to należy jednak przeprowadzić z uwzględnieniem następujących parametrów socjolingwistycznych:

- Jakie grupy społeczne reprezentują interlokutorzy? (np. szlachta, mieszczaństwo, kler)
- W jakiej przestrzeni zachodzi proces komunikacyjny? (np. miasto)
- W jakich relacjach pozostają interlokutorzy? (np. prywatne, oficjalne)
- Jaka jest funkcja komunikatu? (np. dokumentacja, informacja, apel, legitymacja, instrukcja)

Parametry socjolingwistyczne *listów legnickich* zostały opisane w podrozdziale 4.2. Podrozdział 4.3. pokazuje, jak przy pomocy modelu historycznej lingwistyki tekstu można ustalić i opisać rzeczywistą komunikację we wczesnonowożytnej Legnicy, biorąc pod uwagę fakt, jaki materiał źródłowy zawiera zespół *Akta Miasta Legnicy*. Przedłożona monografia daje tego jedynie próbkę, skupiając się na opisie makrostruktur w kobiecej korespondencji, o czym będzie jeszcze mowa w dalszej części.

Każdy z *listów legnickich* można potraktować jako pojedynczy akt komunikacyjny, w którym manifestuje się wiedza mentalna historycznej już wspólnoty na temat adekwatnego do sytuacji i od niej zależnego działania językowego. Ilość zachowanej literatury z XVI i XVII wieku, traktującej o sztuce pisania listów, skłania do przyjęcia założenia, że zawarta w nich teoria musi (a przynajmniej powinna) znaleźć praktyczne zastosowanie w listach epoki. W dalszej kolejności można przyjąć, że każdy zachowany list – i ten sporządzony zgodnie z zaleceniami teoretyków sztuki listowania, i ten mniej lub bardziej od nich odbiegający – daje wgląd w rzeczywisty uzus językowy epoki. W celu ustalenia, na ile *listy legnickie* odpowiadają normom zalecanym w listownikach, a na ile od nich odbiegają, należało przedstawić założenia teoretyczne sztuki pisania listów zawarte w literaturze epistolograficznej z XVI i XVII wieku. Temu wymogowi ma za zadanie sprostać rozdział 5 przedłożonej monografii. Zasadnicze informacje poprzedzone są krótką historią listowników,

czyli normatywnych podręczników pisania listów. Teorię listu przedstawia natomiast podrozdział 5.1. Punktem wyjścia są tu teorie aproksymatywne, na których opierano definicję listu, mianowicie teoria listu-mowy, listu-półdialogu, listu-rozmowy i listu-wyznania. W XVI i XVII wieku (głównie w pierwszej połowie XVII wieku) list był dla jego teoretyków substytutem mowy – mowy pięknie ukształtowanej jak ciało. Metafora ciała aż do końca XVII wieku określała w niemieckiej epistolografii istotę listu. List mógł być tylko wtedy pięknie ukształtowany i pięknie uporządkowany, gdy – podobnie jak ciało – miał wszystkie niezbędne części. Te niezbędne elementy to oczywiście typowe elementy mowy antycznej: *salutatio*, *exordium*, *narratio*, *petitio* i *conclusio*. O elementach kompozycji listu traktuje podrozdział 5.1. Podstawę stanowią tu listowniki z XVI i XVII wieku. Ich autorami są m.in. Fabian Frangk (1531), Heinrich Fabri (1565), Abraham Sawr (1592), Johann Sattler (1643). O zaleceniach dotyczących stylu listów traktuje natomiast podrozdział 5.2. Trzeba w tym miejscu nadmienić, że w odniesieniu do listów z XVI i XVII wieku należy odnotować dyskrepancję między postulatami teoretyków listu, a prezentowanymi w ich listownikach przykładami listów. Styl wzorów listów jest zdominowany przez styl kancelaryjny, a faktyczne wyzwolenie listu od stereotypowych sformułowań kancelaryjnych i sztywnych reguł kompozycji listu mogło nastąpić dopiero w drugiej połowie XVII wieku wraz z postulatem Georga Harsdörffera (1655), by w sztuce listowania brać przykład z życia i języka dworu, a nie kancelarii. Ten postulat doprowadził w ostateczności do zerwania ze stereotypowością formalną i kompozycyjną. *Listy legnickie* dokumentują jeszcze styl kancelaryjny, którego osobliwości omawia podrozdział 5.2. Teoretyczne rozważania na temat sztuki listowania i stylu listów kończą uwagi dotyczące dawnego ceremoniału listowego. Dotyczą one w głównej mierze konwencji, jakich należało przestrzegać, używając tytułów i odpowiednich form adresatywnych. W społeczeństwie stanowym, w którym w kontaktach międzyludzkich na każdym kroku należało zwracać uwagę na różnice stanowe, również listy jako produkty działań społecznych musiały trzymać się ustalonych reguł kontaktów społecznych. Uchybienie ustalonym regułom mogło być – jak pisała Skwarczyńska (2006: 236, Teoria listu) – potraktowane jako nieumiejętność pisania listów, brak znajomości form życia towarzyskiego, za zamiar obrażenia adresata, coś jak niepodanie ręki, nieprzywitanie się itd. Jak ważna była to rzecz, świadczą długie listy tytułów stosowanych przy zwracaniu się do osób różnych stanów, które stanowiły integralną część wielu listowników.

Rozdział 6 traktuje ogólnie rzecz ujmując o typologii listów wczesnych czasów nowożytnych. W podrozdziale 6.1 przedstawiona została typologia listów z perspektywy

teoretyków sztuki epistolograficznej i autorów listowników z XVI i XVII wieku oraz jak się zmieniała na przestrzeni ponad stu lat. Typologię listów utrudniał fakt, że list długo był traktowany jako dokument, co z kolei wynika z historii listu. Rozróżnienie między listem wczesnych czasów nowożytnych a dokumentem kancelaryjnym z tego okresu jest nawet dzisiaj trudnym zadaniem, z czym przyszło się też zmierzyć autorce przedłożonej monografii. O problemach przy rozstrzygnięciu, czy dane pismo jest listem, czy dokumentem, opowiada podrozdział 6.2. Rozważania te poprzedzają tabelaryczną klasyfikację *listów legnickich* według kryteriów wczesnych czasów nowożytnych.

Uznanie listu przez szesnasto- i siedemnastowiecznych teoretyków za substytut mowy, a od drugiej połowy XVII wieku za substytut rozmowy, i przydzielenie listowi miejsca w obrębie literatury stosowanej, przez co stał się częścią kanonu życiowego, skłaniało do zajęcia się szczegółowiej stosowanymi w nim formami adresatywnymi i tytułaturą. Temu zagadnieniu poświęcony jest rozdział 7 monografii. O liście jako źródle badań nad pronominalnymi i nominalnymi formami adresatywnymi traktuje podrozdział 7.1., w którym przedstawiono również krótką historię rozwoju systemu adresatywnego w języku niemieckim. Podrozdział 7.2 poświęcony jest pronominalnym formom adresatywnym w *listach legnickich* z uwzględnieniem podziału na komunikację pionową (podmioty nie są równorzędne) i poziomą (podmioty są równorzędne). Podrozdział 7.3 traktuje o tytułaturze w adresach zewnętrznych analizowanych listów, zaś podrozdział 7.4 o tytułaturze w *intitulatio listów legnickich*, czyli tej części listu, w której nadawca podaje swoje imię i przysługujące mu tytuły. Ta część listu jest o tyle ciekawa, że w przypadku kobiet na podstawie kolejności elementów składowych intytulacji można stwierdzić m.in., czy kobieta miała wyższe czy niższe pochodzenie niż jej mąż.

Rozdział 8 monografii poświęcony jest strukturze *listów legnickich*. Słowem wprowadzenia omówiono pojęcie *struktury tekstu*, uważane za ósme kryterium tekstualności (por. Ziegler/Altmann, 2002, Denotative Textanalyse). Podrozdział 8.1 traktuje o architekturze tekstu, która konstituuje się zarówno na płaszczyźnie horyzontalnej jak i wertykalnej. Niekiedy struktura listu wczesnych czasów nowożytnych nie wyłania się na płaszczyźnie wertykalnej (brak akapitów, odstępów między poszczególnymi segmentami i in.), lecz dostępna jest jedynie poprzez rękopiśmienne sygnały na płaszczyźnie horyzontalnej. Zdaniem Zieglera tymi sygnałami są struktury składniowe, inicjujące poszczególne sekwencje listu. Temu zagadnieniu poświęcony jest podrozdział 8.2. Przedstawiono w nim podstawowe

wzorce struktur syntaktycznych inicjujących *salutatio*, *exordium*, *narratio*, *petitio* i *conclusio*. Podrozdział 8.3 pokazuje natomiast wertykalną architekturę listu i jak ją rozpoznać w przypadku, gdy list na pierwszy rzut oka sprawia wrażenie jednolitego, niepodzielonego na sekwencje tekstu. Podrozdział 8.4 to szczegółowe omówienie elementów kompozycyjnych listów legnickich. Dokładna analiza miała na celu ustalenie, czy kompozycja listów odpowiada zaleceniom szesnasto- i siedemnastowiecznych teoretyków listu, czy w każdym z listów da się wyodrębnić pięć sekwencji, jak kształtowała się budowa sekwencji złożonych, np. *salutatio* lub *conclusio* i wreszcie, czy na przestrzeni ponad 130 lat da się zaobserwować zmiany w budowie lub stylu listu. Nadrzędnym celem było pozyskanie odpowiedzi na zasadnicze pytanie, jak faktycznie kształtował się rozwój listu w historycznej już przestrzeni komunikacyjnej, jaką było Księstwo Legnickie. Na ostateczną odpowiedź na to pytanie jest jeszcze za wcześnie. Najpierw trzeba przeanalizować zbiory wspomnianych już listów książąt z Księstwa Legnickiego.

Druga część monografii to – jak zaznaczono na początku – dyplomatyczna edycja listów ze zbioru *Schreiben und Rescripte von Frauen und Princessinnen aus dem Liegnitz(er) Fürsten Hause (1546-1678)*. Poprzedzają ją zawarte w rozdziale 1 uwagi na temat stanowiska językoznawstwa wobec metodologii pracy nad rękopisami, sposobu transkrypcji i rodzajów wydań rękopisów. Rozdział 2 opisuje zasady edycji listów legnickich. Jest tu również zawarta krótka charakterystyka pisma, interpunkcji i skrótów w listach legnickich. Nie pominięto również problemów, z jakimi autorka monografii musiała się zmierzyć w pracy nad ich odczytaniem i transkrypcją oraz trudności, jakie napotkała starając się – bez dostępu do profesjonalnych programów – na domowym komputerze jak najwierniej oddać znaki rękopiśmienne listów, by ich edycję można było uznać za dyplomatyczną.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Moje zainteresowania badawcze dotyczą zasadniczo zagadnień lingwistyki historycznej i skupiają się w głównej mierze na okresie późnego średniowiecza i wczesnych czasów nowożytnych. W historii języka niemieckiego jest to trzecia (ostatnia) faza okresu wczesno-nowo-wysoko-niemieckiego. W mojej pracy badawczej można wyodrębnić trzy grupy materiałów źródłowych, które wykorzystywałam w badaniach różnych aspektów lingwistyki historycznej już po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych. Są to:

1. Druki ulotne polskie i Polski dotyczące z XVI, XVII i XVIII wieku.
2. Korespondencja kancelaryjna w Księstwie Legnickim (1410-1675).
3. Niemieckojęzyczne podręczniki gramatyki do nauki języka polskiego oraz polsko-niemieckie i niemiecko-polskie słowniki z XVI, XVII i XVIII wieku.

5.2 Druki ulotne polskie i Polski dotyczące z XVI, XVII i XVIII wieku

Druki ulotne, które pojawiły się w Polsce z początkiem XVI stulecia, określane są w polskiej literaturze przedmiotu mianem *gazet ulotnych* i traktowane są jako początek prasy polskiej. Oczywiście, nie są one czymś typowym tylko dla polskiej przestrzeni. Już od XV wieku zaczęły się ukazywać w Czechach, Niemczech, Włoszech i innych europejskich państwach. Jednak w Polsce, w związku z dość późnymi – w porównaniu do innych państw – narodzinami prasy (dopiero w roku 1729, w Niemczech natomiast już w 1597), przypisuje się im znaczną rolę w dziejach kultury narodowej i dostrzega w nich załączek prasy polskiej. *Gazety ulotne*, jedne z najbardziej poczytnych druków i przez ponad dwa wieki najważniejszy środek przekazu bieżących wiadomości, publikowane były w Polsce nie tylko w języku polskim, lecz również w językach obcych, bądź też były na języki obce tłumaczone. Wśród zachowanych i opisanych w literaturze druków ulotnych polskich i Polski dotyczących od XVI do XVIII wieku, obejmujących 2200 jednostek, znajduje się 797 niemieckojęzycznych druków, traktujących o sprawach polskich. Część z nich to tłumaczenia druków polskojęzycznych. Ten korpus niemieckojęzycznych pierwocin prasowych posłużył mi jako materiał badawczy do:

a. wybranych aspektów lingwistyki historycznej: składnia historyczna języka niemieckiego, historyczna lingwistyka tekstu, socjopragmatyka historyczna – wyniki moich badań przedstawiałam na międzynarodowych konferencjach w kraju i za granicą, m.in. w Warszawie, Paryżu, Wiedniu, oraz w publikacjach naukowych, por. Załącznik 1, poz. 17, 19, 23, 25, 27, 29, 30, 35, 43, 44;

b. wybranych aspektów przekładu dawnego: do tych badań wykorzystałam znajdujące się w korpusie druków ulotnych polskojęzyczne podstawy i niemieckojęzyczne teksty przekładu (lub odwrotnie); razem z dr hab. Ewą Gruszczyńską (ILS UW) badałam zjawisko *przekładu ulotnego*, m.in. w aspekcie perswazji i komunikacji masowej; wyniki badań (prowadzonych

samodzielnie i wspólnie z dr hab. Ewą Gruszczyńską) przedstawiałam na konferencjach krajowych i zagranicznych, m.in. w Lesku, Krakowie, Toruniu, Wiedniu oraz opublikowałam w krajowych i zagranicznych wydawnictwach, por. Załącznik 1, poz. 8, 11, 22, 23, 30.

Moje badania druków ulotnych polskich i Polski dotyczących dokumentuje również witryna internetowa Cyfrowa Biblioteka Druków Ulotnych (<http://cbdu.id.uw.edu.pl/>). Przy wielu niemieckojęzycznych drukach sporządziłam komentarze historyczno-językowe wraz ze słownikami, objaśniającymi znaczenie nieużywanych dziś wyrazów czy związków frazeologicznych (w słownikach tych objaśnienia podawane są we współczesnej niemczyźnie).

5.3 Korespondencja kancelaryjna w Księstwie Legnickim (1410-1675)

Dokumenty rękopiśmienne w postaci korespondencji z Księstwa Legnickiego z lat 1410-1675 stanowią drugą grupę materiałów źródłowych do moich badań historycznojęzycznych. Ich liczba idzie w setki i pogrupowane są w zbiory korespondencji księżnych i książąt z legnickiego domu książęcego oraz innych osób związanych bezpośrednio lub pośrednio z Księstwem Legnickim. Jeden ze zbiorów stanowił materiał źródłowy mojej monografii. Ten i kolejne zbiory służą mi aktualnie do badań nad rozwojem *listu* jako *formy komunikacyjnej* w Księstwie Legnickim, a posłużyły mi już jako materiał do badań:

- składni historycznej języka niemieckiego,
- rozwoju interpunkcji i ortografii w języku niemieckim,
- historycznej lingwistyki tekstu,
- lingwistyki płci,
- socjopragmatyki historycznej.

Wyniki moich badań przedstawiałam na konferencjach w kraju i za granicą, m.in. w Polsce, Niemczech (Uniwersytet w Bonn i Uniwersytet w Paderborn), Francji (Uniwersytet w Paryżu i Uniwersytet w Montpellier), Rumunii (Uniwersytet w Sibiu), oraz publikowałam w polskich i zagranicznych wydawnictwach, por. Załącznik 1, poz. 26, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 37, 46, 47, 48, 50.

5.4 Niemieckojęzyczne podręczniki gramatyki do nauki języka polskiego oraz polsko-niemieckie i niemiecko-polskie słowniki z XVI, XVII i XVIII wieku

Moja praca badawcza dotyczy również dawnych kontaktów językowych, a w szczególności koegzystencji języka polskiego i języka niemieckiego na obszarach wymieszanych etnicznie. W tym kontekście zajmowałam się najpierw językiem niemieckim jako obcym na ziemiach polskich w okresie średniowiecza i wczesnych czasów nowożytnych, por. Załącznik 1, poz. 31, 36. Zgłębienie tego tematu wymagało zajęcia się również pierwszymi słownikami polsko-niemieckimi i niemiecko-polskimi oraz podręcznikami do nauki języka niemieckiego. W pierwszej połowie badanego okresu w książkach służących nauce języka dominowała tendencja do scalania w jeden podręcznik całego kursu językowego, stąd słownik, gramatyka i rozmówki występowały niejednokrotnie w jednej książce, przy czym da się tu wyróżnić trzy nurty: 1. rozmówkowy (z przewagą rozmówek), 2. słownikowy (z przewagą słówek), 3. gramatyczny (z przewagą gramatyki). Zajmując się jednym podręcznikiem, nie sposób było pominąć któryś z aspektów. Dopiero od drugiej połowy XVII wieku da się zauważyć tendencję do specjalizacji działów nauki. W badaniach nad dawnymi słownikami zajmowałam się m.in. wpływami słowiańskimi na niemczyznę w badanych słownikach oraz wpływami germańskimi na ich polszczyznę. Wyniki badań prowadzonych wspólnie z dr hab. Agnieszką Frączek zostały przedstawione we wspólnych publikacjach, por. Załącznik 1, poz. 41, 49.

Moje najnowsze badania dotyczą niemieckojęzycznych podręczników do nauki języka polskiego. Wśród nich są m.in.: J. Roter, *Schlüssel zur polnischen und deutschen Sprache/Klucz do polskiego i niemieckiego języka* (1616), M. Gutthäter-Dobrcki, *Vorbott der polnischen Sprachkunst/Goniec gramatyki polskiej* (1668), *Polnische Teutsch erklärte Sprachkunst/Gramatyka polska niemieckim językiem wyłożona* (1669). M. Kuschi *Wegweiser zur polnischen und Deutsche Sprache* (1646), J. Moneta *Enchiridion Polonicum oder polnisches Handbuch* (1720), C.F. Müller *Polnische Grammatica* (1750), J.C. Krumpholz *Kurzgefasste und deutliche deutsch-polnische Grammatik* (1794) i in. Wyniki moich prac badawczych dostępne są aktualnie na witrynie internetowej <http://gramatyki.rudolf.waw.pl>, będą również publikowane w *Poradniku Językowym* pod red. prof. Stanisława Dubisza.

5.5 Inne osiągnięcia naukowo-badawcze

Choć punkt ciężkości mojej pracy badawczej spoczywa niewątpliwie na wymienionych powyżej trzech korpusach, ciekawość badacza zaprowadziła mnie również do innych materiałów źródłowych i innych aspektów badawczych. Mam tu na myśli rozwój słownictwa fachowego na przykładzie słownictwa medycznego u progu czasów nowożytnych w publikacjach Paracelsusa (1493-1541), kantaty jako gatunek tekstu i analizę ich treści w świetle teorii rytuałów przejścia Arnolda Van Gennepa, kontrastywne użycie leksemu *łaska/Gnade* w listach polsko- i niemieckojęzycznych z XVI wieku, spuściznę Jakoba Grimma, badania prof. Józefa Wiktorowicza dotyczące rozwoju przysłówków czasu w języku niemieckim od XI do XVIII wieku. Wyniki prac badawczych nad tymi aspektami przedstawiłam w referatach wygłoszonych na krajowych i zagranicznych konferencjach w Krakowie, Gdańsku i Lozannie oraz w publikacjach, por. Załącznik 1, poz. 16, 38, 40, 42, 45. Niektóre z moich publikacji związane są tematycznie z początkami mojej pracy badawczej przy pisaniu rozprawy doktorskiej i wpisują się w tematykę języka specjalistycznego wojska, por. Załącznik 1, poz. 1, 2, 3, 15.

Anna Pust